

Capitolul I

– 1) Interpretarea metafizică și critica lui Kant. Două lumi: fenomen și lucru în sine, natură și libertate. Kant, Platon, mistica germană, mistica idealistă germană după Kant. – 2) Dialectica idealismului german de la Kant la Nietzsche prin Hegel. – 3) Problema libertății în filozofia franceză din sec. XIX. Temele filozofiei ruse și ale gândirii religioase – 4) Caracterul emoțional și pasionat al cunoașterii. Metafizica existențială ca simbolistică a experienței spirituale – 5) Adevăr folositor, adevăr funest și adevăr salvator.

1

Omul se află în lumea în care a fost aruncat; lumea i se prezintă ca o enigmă care cere o soluție. Existența omului depinde de lume, pierе în lume și prin ea. Lumea hrănește și distruge omul. Acest mediu în care a fost azvârlit nu se știe de unde, amenință veșnic omul și-l incită la luptă. Și omul își asumă extraordinar de îndrăzneța sarcină de a cunoaște lumea și ce poate să străvadă dincolo de ea. În comparație cu lumea și cu ce vrea să cunoască despre ea, omul este mic. Este teribil de mic când e considerat din punctul de vedere al

obiectului. Și nu există nimic mai minunat, mai mișcător și mai sfâșietor ca aceste eforturi ale spiritului uman de a-și croi o trecere prin întunecime până la lumină, prin absurditate până la rațiune, prin sclavia necesității până la libertate. Omul își măsoară forțele cu universul și, prin actul cunoașterii, vrea să se ridice peste mediocritatea și apăsarea lumii. Cunoaște lumina, gândirea, libertatea numai pentru că în el însuși se găsesc lumina, gândirea, libertatea. Și chiar atunci când omul se recunoaște ca simplă creatură a mediului cosmic și complet independent de acest mediu, se înalță peste el însuși și descoperă în el un principiu care depășește tot ce e dat prin lume; se revelă ca venit din altă lume și ca aparținând unui alt plan al lumii. Ar fi imposibilă cunoașterea dacă omul ar fi doar natură și nu spirit.

Cunoașterea este o luptă, nu o reflectare pasivă. Filozofia care voia să fie cunoaștere integrală, dorea nu doar să cunoască lumea, ci să și o schimbe. Degeaba Marx își atribuia lui această gândire: ea este inclusă în orice adevărată filozofie, filozofia nevoind doar să contemple rațiunea, ci voind și triumful ei. Filozofia nu se resemnează să rămână la absurditatea datelor cosmice; voiește sau să-și creeze drum către altă lume, lumea rațiunii, sau să revele înțelepciunea care aduce lumina în lume și care ameliorează existența umană. De aceea cea mai profundă, cea mai originală filozofie descoperă dincolo de fenomen, numenul, lucrul în sine, dincolo de necesitatea din natură – libertatea, dincolo de lumea materială – spiritul. Și când filozofia neagă „cealaltă” lume, lumea numenală, proiectează în viitor o lume mai bună; o treaptă mai înaltă a lumii în viitor este asemenea numenului.

Acest efort se manifestă încă din filozofia greacă ce numea ființa (*ousia, esența*) obiectul unei profunde cunoașteri. Vom vedea toate dificultățile legate de ontologie. Pentru mine, ontologismul nu este un adevăr filozofic superior, dar acceptând o terminologie condițională, se poate spune că filozoful „cunoscând” ar voi să rezolve enigma lumii. Există două căi, două puncte de plecare pentru soluția misterului ființei: sau această ființă este cunoscută și ghicită prin obiect, prin lume, sau este cunoscută prin eu, prin om. Pe această divergență trebuie să fie bazată clasificarea curentelor filozofice. Dar în istoria gândirii filozofice, această clasificare este confuză și complicată. Filozofia eului, contrar celei despre lume, începe cu revoluția făcută de Kant¹, deși acesta a avut predecesori, de exemplu Sf. Augustin și Descartes, și într-o foarte importantă măsură – Socrate și Platon. Fundamentală descoperire filozofică a fost făcută de Platon și Kant, ei trebuie recunoscuți ca cei mai mari și cei mai originali filozofi din istoria gândirii umane. Filozofii, care au trăit după Platon și Kant, au dezvoltat în parte gândirea lor, în parte au deformat-o. Acesta este un punct de vedere de o importanță capitală.

Dar filozofia lui Platon, ca întreaga filozofie a Greciei, nu era încă o filozofie a eului, o cunoaștere a ființei prin subiect, prin profunzimea existenței umane. Filozofia greacă era îndreptată către obiect și doar filozofia germană s-a îndreptat spre

1 Vezi R. Kroner: *Von Kant bis Hegel*, două volume. Este cea mai bună istorie a idealismului german. Îi datorez mult pentru înțelegerea și interpretarea lui Kant și a marilor idealști de la începutul secolului al XIX-lea.

subiect; propriu-zis, ea a reușit să descopere în obiect lumea ideilor prin subiect, prin participarea omului la această lume superioară.

Pentru cea mai mare parte a omenirii, percepția lumii ține de un realism naiv. Ar fi inexact să spunem că acolo e o percepție a lumii, a omenirii primitive care era extraordinar de complicată prin procesul mitologic, animismul, totemismul, credința în magie. Dar puterea obișnuinței asupra omului îl deprinde să conceapă lumea după regulile unui realism naiv. Această lume vizibilă, materială, această lume a fenomenelor, cum spun filozofii, impune omului o constrângere prea grea, îl supune mult prea mult pentru ca el să mai poată lesne pune la îndoială adevărata sa realitate și să se ridice deasupra ei. Or, orice filozofie profundă începe prin această îndoială, prin actul spiritului care se înalță peste lume așa cum i se prezintă ea. Ceea ce ni se impune cu cea mai mare pregnanță nu este neapărat și cel mai adevărat. Cunoașterea filozofică este un act prin care spiritul se eliberează de pretențiile lumii fenomenelor de a constitui singura realitate.

Și iată ce este frapant: lumea ca tot, lumea-cosmos, niciodată nu este dată în experiența lumii fenomenale sensibile. Întotdeauna fenomenul este parțial. Întregul cosmic este o imagine inteligibilă. Puterea lumii asupra omului cunoscător nu este puterea totului cosmic, ci aceea a fenomenelor înlănțuite prin necesitate și regularitate. Alterarea lumii prin realismul naiv întotdeauna e bazată pe o confuzie; se adaugă apoi construcțiile inteligenței. Această lume necesarmente perceptibilă, singura reală pentru muritorul de rând, singura „obiectivă” este o creație a omului, exprimă tendința conștiin-

ței lui. Când omul naiv al vieții zilnice spune: „Nu admit ca real decât ceea ce pot percepe, simți”, fără să-și dea seama, recunoaște că realitatea lumii depinde de el. Iată de ce empirismul filozofic a fost o formă de idealism. Realismul naiv este cel mai rău dintre subiectivisme. Singura lume reală a fenomenelor este lumea ta umană și depinde de îngustimea spiritului tău, de detașarea de sine a acestuia. Omul exteriorizează, proiectează în afara lui propria înrobire, care i se prezintă ca o constrângere a realității exterioare. Criteriile pur intelectuale ale realității sunt imposibile, realitatea depinde de dialectica existenței umane, de dialectica existențială și nu intelectuală. Ființa este o grijă, spune Heidegger, pentru că mă aflu într-o stare de grijă, și proiectez această grijă peste structura lumii. Când spun că lumea este materie, că spiritul e un epifenomen al materiei, prin aceasta spun că sunt surprins și supus de materialitatea lumii. Lumea fenomenală, atât de puternic reală, e condiționată nu doar de rațiunea noastră, dar și de pasiunile și emoțiile noastre, teama noastră, grija, interesele, sclaviile noastre prin păcat. Există pasiuni și sentimente transcendente și, mai ales, acestea creează pentru noi lumea, realitatea noastră.

La un anumit grad al conștiinței umane, filozofia apare dintr-o conștiință dualistă, dintr-o diferențiere a lumii sensibile și a lumii ideilor, a fenomenului și a numenului, a fenomenului și a lucrului în sine. De aici au pornit Platon și Kant, și acesta e secretul valorii lor eterne și al profunzimii lor. Filozoful a descoperit că lumea sensibilă, fenomenală nu este reală și nici singura lume. Dar Platon și Kant au tras din această descoperire concluzii

diametral opuse pentru cunoaștere. Pentru Platon cunoașterea adevărată nu poate fi (epistema) decât cea din lumea ideilor, din lumea numenală. Cunoașterea lumii sensibile nu este adevărată. Pentru Kant, nu există cunoaștere reală, științifică decât din lumea fenomenelor și deloc din numene; privitor la lumea numenală, doar cunoașterea prin postulatele morale e posibilă. Această diferență tălmăcește evoluția spiritului științific din timpurile moderne. Am văzut însă că filozofia lui Kant era dublă și contradictorie și permitea diverse interpretări. Uneori a fost considerat idealist, alteori realist, metafizician sau anti-metafizician. În ceea ce mă privește consider că a fost rău înțeles: el era metafizician și trebuie să fie interpretat metafizic; a fost metafizicianul libertății și poate chiar singurul. În încercarea de a-mi exprima propria metafizică a libertății voi porni de la Kant.

Apariția lui Kant este o tragedie a cunoașterii. În istoria conștiinței europene e un eveniment important. Trebuie înțeles sensul său vital, existențial. Optimismul gnoseologic este propriu filozofiei grecești, scolasticii medievale, filozofiei raționaliste din timpurile moderne. Activitatea rațională a cunoașterii nu este considerată aici naiv, ci dogmatic. Chiar înaintea lui Kant filozofia se interesase de rațiune și o studiase. Filozofia greacă a descoperit rațiunea însăși. Dar se credea dogmatic în aptitudinea rațiunii de a cunoaște ființa ca pe un obiect cognoscibil prin conceptele elaborate de ea. Rațiunea era văzută chiar în ființă, ceea ce făcea posibilă o cunoaștere rațională. La Platon lumea numenală, lumea ideilor este o lume intelectual rațională. La Sf. Toma d'Aquino, numai intelectul e în contact cu ființa și o cunoaște, pentru că însăși

ființa e pătrunsă de intelectualitate. Și Spinoza, Leibniz credeau în rațiune. Cu ajutorul conceptelor generale, rațiunea universală cunoaște lucrurile. Aceasta a fost până la Kant încrederea naivă a rațiunii în ea însăși. Dar s-a ivit o îndoială: oare rațiunea nu comunică obiectului de cunoaștere propriile sale particularități și nu fondează ontologismul ei de cunoaștere pe acest transfer asupra ființei, a ceea ce a elaborat chiar ea, conceptele care apar din ea însăși? Activitatea rațiunii nesupusă criticii nu este neputincioasă?

Kant, cu o extraordinară acuitate critică, este primul care remarcă confuziile făcute prin rațiune, descoperă contradicțiile ei. Cea mai genială doctrină a lui Kant este, poate, aceea a iluziei transcendente produse de rațiune. Teoria sa a antinomiilor este una dintre cele mai mari descoperiri în istoria filozofiei, și nu este necesar decât să fie completată și dezvoltată. Cu un ochi perspicace, Kant vede confuziile făcute între ființă și gândire și greșeala comisă de aceasta când acceptă propriile creații ca ființă obiectivă. Distruge puterea obiectului asupra subiectului, destăinuind că obiectul e produsul subiectului. Marea descoperire a lui Kant, ce împarte în două toată istoria gândirii umane, constă în aceea că este imposibil să se atribuie lucrului în sine, numenelor ceea ce se referă doar la fenomene. Dualismul lui Kant nu a fost un defect, ci marea calitate a filozofiei sale; greșeala succesorilor săi va fi monismul lor. Nu este adevărat că dă o lovitură de grație întregii metafizici. Kant desăvârșește de fapt o metafizică de tip raționalist și naturalist, pornind de la obiect, de la lume. Descoperă posibilitatea unei metafizici a subiectului, a libertății. Deosebirea făcută de Kant între

ordinul naturii și al libertății cuprinde în sine un adevăr etern. Cu siguranță, Kant face posibilă metafizica existențială; ordinul libertății este și *Existenz*.

Kant nu voiește numai să fondeze știința și morala, cum se gândește de obicei; se interesează de metafizică, vrea să apere libertatea, să vadă în ea esența lumii; lucrul în sine este un *x incognoscibil*, dar numai în ceea ce privește latura obiectului; în ceea ce privește latura subiectului este libertate. Acei care-l consideră pe Kant ca dușman al metafizicii, evident, admit doar posibilitatea unei metafizici naturaliste, obiective. Dar se deschide o altă cale metafizică. Omul nu se recunoaște numai ca fenomen. Stabilirea limitelor rațiunii descoperă cu adevărat baza unei alte cunoașteri. Vechea metafizică necritică era bazată pe o confuzie a subiectului cu obiectul, a gândirii cu lucrul. Iată de ce era pătrunsă de o falsă obiectivitate. Este absolut greșit să se interpreteze filozofia lui Kant ca „subiectivism” și psihologism, sau să se confunde teoria kantiană a cunoașterii cu o fiziologie a organelor de simț. S-a văzut în Kant un fals „subiectivism” tocmai pentru că a fost privit din punctul de vedere al unui fals „obiectivism”, al unei obiectivări create prin subiect. Filozofia critică sigur că este filozofia subiectului și nu filozofia obiectului, și tocmai de aceea nu e „subiectivă” în sensul impropriu al termenului, nici obiectivă în sensul propriu. Ea trebuie să tindă spre opoziția dintre spirit și ființa lucrurilor, dintre dinamica creatoare și ființa imobilă. Necesitatea subiectivă a cunoașterii științifice și a legii morale la Kant este legată faptului că la el subiectul este cunoașterea transcendentală, spirit, adică ființa veritabilă – „obiectivă”. Raporturile „subiectivului” și „obiecti-

vului” sunt absolut paradoxale și ruinează terminologia obișnuită. Dar aici Kant nu este totdeauna consecvent cu el însuși, mai ales conceptul obiectului este în mod special instabil la el.

Critica kantiană a dovezii ontologice are o considerabilă importanță. Este îndreptată contra falsului ontologism în general. Dovada ontologică se bazează pe o confuzie a *predicatului* logic cu realitatea, a ideii despre ființă cu ființa. Kant dă o lovitură vechii metafizici fondată pe confuzia roadelor gândirii cu realitatea. Este curios de constatat că la Kant mărginirea și neputința metafizică a rațiunii sunt legate de activitatea sa de cunoaștere. Rațiunea este activă nu doar pe planul cunoașterii, dar și în creația lumii obiective, a lumii fenomenelor. Filozofia pre-kantiană nu vedea suficient această activitate a rațiunii și de aceea accepta pretențiile ei metafizice de a reflecta entitățile reale. Critica kantiană neagă faptul că se pot aplica concepte lucrurilor în sine, ele sunt aplicabile doar fenomenelor. Ideile transcendente au doar o aplicare ordonatoare, nu constructivă. Dar în idealism există riscul să se admită că rațiunea se ocupă doar de ea însăși, că gândirea nu cunoaște imediat decât gândirea. Acesta este un aspect al criticii kantiene, dar mai există și un altul.

Kant reprezintă un eveniment central în istoria filozofiei europene. Dar întreg spiritul filozofiei moderne se deosebește de filozofia Evului Mediu și a Antichității. La Nicolaus Cusanus, la Descartes, în parte la Spinoza și Leibniz, la Locke, Berkeley și Hume începe să se manifeste o nouă tendință a gândirii filozofice. Raportul filozofiei moderne cu cea a Evului Mediu trebuie altfel înțeles decât se face de obicei. În general, se consideră filozofia Evului Mediu ca o filozofie creștină, cea a timpurilor

Cuprins

Cuvânt înainte 5

Prima parte. Problema cunoașterii și obiectivarea

Capitolul I 11

Capitolul II 63

Partea a doua. Problema ființei și a existenței

Capitolul III 105

Capitolul IV 136

Partea a treia. Ființă și act creator. Misterul noutății

Capitolul V 159

Capitolul VI 175

Capitolul VII 190

Partea a patra. Problema istoriei și eshatologia

Capitolul VIII 217

Capitolul IX 250

Postfață 279